

Розкриття інформації про банківські ризики у фінансовій звітності

Управління ризиком — процес пошуку компромісу для досягнення балансу між вигодами від зменшення ризику і необхідними для цього витратами, а також прийняття рішення щодо дій, до яких слід вдатися, зокрема й про відмову від будь-яких дій. Ефективність же організаційних заходів в управлінні ризиком значною мірою визначається необхідністю класифікувати ризик.

Статтю присвячено методичним особливостям класифікації банківських ризиків з урахуванням принципів і вимог положень Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку з метою розкриття інформації щодо ризиків банку у фінансовій звітності.

**Ірина
Бурденко**

Доцент кафедри бухгалтерського обліку та аудиту Української академії банківської справи Національного банку України.
Кандидат економічних наук

В усьому світі банки становлять важливий і впливовий сектор бізнесу. Більшість фізичних осіб та організацій користуються їх послугами або як вкладники, або як позичальники. Банки відіграють визначальну роль у підтриманні довіри до грошової системи, вони тісно пов'язані з регулюючими органами та урядом. Тому суспільство прямо зацікавлене у стабільній роботі банків, зокрема в їхній платоспроможності і ліквідності, а також у дотриманні певного ступеня ризику, притаманного різним видам їх діяльності. Операції банків, а отже, й вимоги до їх обліку та звітності, відрізняються від вимог до обліку та звітності інших суб'єктів господарювання.

Користувачам фінансових звітів банків потрібна достовірна та порівнянна інформація, яка допомагає оцінювати фінансовий стан і результати діяльності банку, приймати економічні рішення. Отже, розкриття інформації у фінансових звітах банку повинно бути всебічним, щоб задовольняти різноманітні потреби користувачів. А їх цікавлять не лише його ліквідність і платоспроможність, а також ризики, пов'язані з активами й зобов'язаннями, визнаними у балансі і в позабалансових статтях.

Банки вразливі до ризику ліквідності та до ризиків, які виникають у результаті коливань обмінного курсу, змін ставки відсотка та ринкових цін, а також від непередбачуваного банкрутства партнера. Ці ризики можуть відобразитися у фінансових звітах, але користувачі краще розуміють ситуацію, якщо керівництво надає ко-

ментарі до фінансових звітів, де описано, яким чином здійснюється управління та контроль ризиків, пов'язаних із діяльністю банку.

Проблема ризику для вітчизняної економіки не нова. Поняття ризику, ризикових угод розглядалося, зокрема, ще в енциклопедичному словнику під редакцією Брокгауза 1899 року: “Ризикові угоди — договори, виконання котрих... залежить від події, щодо якої немає певності, відбудеться вона чи не відбудеться, або ж від події, неминучий час настання якої не можна точно визначити” [9, с. 157].

Проблема ризику та управління ним, — без сумніву, ровесниця банківської справи. Актуальна вона й сьогодні. Рішення, які приймаються щодо управління банківськими ризиками, допомагають банківським установам створити механізми пристосування, виживання, гнучкості й оперативного реагування на зміни зовнішнього впливу, чинники нестабільності і невизначеності, притаманні умовам конкурентного ринкового середовища.

Процес управління банківськими ризиками — це систематична робота, пов'язана з аналізом ризику, розробкою і вжиттям необхідних заходів щодо його мінімізації. Даний процес можна поділити на п'ять етапів [3, с. 334]:

- 1) виявлення ризику;
- 2) оцінка ризику;
- 3) вибір прийомів управління ризиком;
- 4) реалізація вибраних прийомів і методів;
- 5) оцінка результатів застосування

**Олександр
Пожар**

Старший викладач Української академії банківської справи Національного банку України

прийомів та методів управління ризиками.

Сутність першого етапу полягає у з'ясуванні питання, які види ризику найбільше впливають на об'єкт аналізу, тобто — в їх ідентифікації. Ідентифікація фінансового ризику передбачає виявлення його зовнішніх і внутрішніх чинників, які впливають на виникнення і загострення ризикової ситуації, а також ризиків, притаманних окремій господарській операції або певному виду діяльності.

Ефективність оцінки ризиків та управління ними значною мірою залежить від їх класифікації. Класифікація є закінченою системою ранжування ризиків на конкретні групи, сформовані на підставі схожості характерних ознак та критеріїв. Це допомагає проводити подальше дослідження, робити певні висновки і приймати необхідні рішення. Завдяки класифікації ризиків з'являються реальні передумови для успішного застосування прийомів і методів управління ними.

В умовах жорсткої конкуренції банки зазнають впливу багатьох видів ризику. Огляд економічної літератури свідчить про застосування різних підходів до класифікації ризиків. Це зумовлено тим, що кожен автор класифікував їх залежно від власної дослідницької мети. А проте класифікація видів ризику, як зазначає Д.А.Штефаніч [8, с. 20], обов'язково повинна відповідати принаймні двом вимогам:

1) мати практичне застосування та вписуватися в систему управління ризиком;

2) відображати певний аспект сутнісної характеристики ризиків.

Особливостями банківської діяльності є розширена сфера управління, яка охоплює грошовий оборот і кредитні відносини на макро- і мікрорівнях, а також наявність значного ризику при виконанні грошових операцій.

Під банківським ризиком прийнято розуміти втрату банком частини ресурсів, недоотримання доходів або появу додаткових витрат у результаті здійснення фінансових операцій.

З огляду на специфіку банківського бізнесу ризик для банку — явище закономірне і неминуче. Тому необхідно вести мову не про уникнення ризику взагалі, а про його передбачення і зниження до мінімального рівня. Тобто до рівня, коли банківський ризик є керованим. (Класифікацію банківських ризиків див. на схемі 1).

Залежно від сфери виникнення банківські ризики поділяються на зовнішні і внутрішні.

До зовнішніх відносять ризики, не пов'язані з діяльністю банку або конкретного клієнта, а саме: політичні, економічні, законодавчі тощо. Законодавчий ризик притаманний кожній операції, здійснення якої пов'язане з необхідністю отримання дозволів, ліцензій або інших подібних документів. Крім того, жоден банк не застрахований від раптової зміни законодавчих вимог. Такий ризик виникає, скажімо, при переведенні за кордон грошових коштів, товарів, послуг, що є об'єктом валютного контролю.

Внутрішні ризики — це загроза втрати фінансових ресурсів від основної та допоміжної діяльності банку. Втрати від основної діяльності є найпоширенішою групою ризиків. До них належать кредитний, відсотковий, валютний, ринковий ризики, ризик ліквідності і ризик руху грошових коштів. Ризики від допоміжної діяльності банку — це витрати на формування депозитів, ризики, пов'язані з упровадженням нових видів діяльності. За ступенем ризику вони можуть бути допустимі, критичні, катастрофічні.

На основні операції банку впливають минулі, поточні, а на деякі з них — майбутні ризики. Поточний ризик пов'язаний з операціями щодо надання гарантій, акцептами переказних векселів, документарними акредитивними операціями, продажем активів із правом регресу тощо. Але також і сама можливість оплати гарантії через певний час, оплата векселів, оплата акредитива за рахунок банківського кредиту піддають ці ж операції додатково майбутньому ризику.

Для банківської діяльності характерні й інші ризики, а саме:

- ◆ кредитний;
- ◆ ціновий (відсотковий, фондовий, валютний, ринковий);
- ◆ ризик, що виникає при формуванні депозитів;
- ◆ ризик, пов'язаний із новими видами діяльності;
- ◆ ризик ліквідності;
- ◆ ризик руху грошових коштів.

Коротко охарактеризуємо кожний із них.

Кредитний ризик пов'язаний із тим, що одна сторона контракту про фінансовий інструмент не зможе виконати зобов'язання і буде причиною виникнення збитків іншої сторони.

Варіантів трактування кредитного ризику безліч. Ось деякі з них: небезпека несплати позичальником основного боргу і відсотків кредиторі (банку) [1, с. 27]; ризик непогашення позики, тобто невиконання позичаль-

ником зобов'язань [7, с. 6]; потенційна зміна чистого доходу і ринкової вартості акцій у результаті неповернення позики [4, с. 102]; можлива втрата банком прибутку чи навіть частини акціонерного капіталу через неспроможність позичальника погашати й обслуговувати борг (сплачувати відсотки) [2, с. 264].

Відсотковий ризик пов'язаний із можливими коливаннями ринкових процентних ставок, динаміка котрих істотно впливає на величину різниці між доходами і витратами. У вузькому розумінні відсотковий ризик можна охарактеризувати як ризик скорочення або втрати банківського прибутку внаслідок зменшення процентної маржі [4, с. 103].

На нашу думку, для інформування про відсоткові ризики банк може розкривати класифікацію фінансових інструментів за строками погашення за період часу, що залишився до наступної дати можливої зміни відсоткових ставок.

Відповідно до МСБО 32 «Фінансові інструменти: розкриття та подання» валютний ризик — це ризик того, що вартість фінансового інструменту коливатиметься внаслідок змін курсу обміну валют. Такий ризик виникає при здійсненні операцій з іноземною валютою, наприклад, купівлі-продажу валюти, видачі валютних кредитів тощо [6, с. 729]. Зміни курсів іноземних валют впливають на всі позиції банку, представлені в цих валютах (кредити, депозити, цінні папери, доходи і витрати, понесені в іноземній валюті, а також готівкова іноземна валюта).

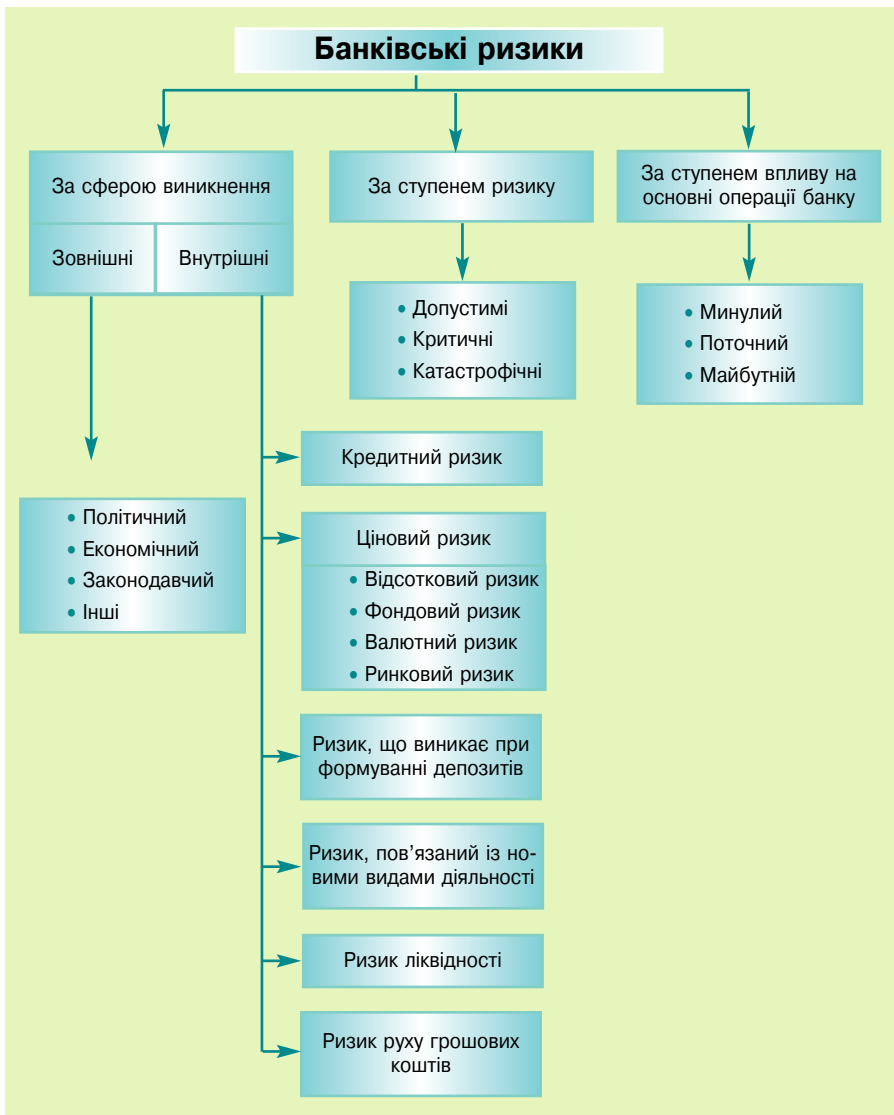
Деталізація строків погашення за валютою платежу дає змогу оцінити вплив коливань валютних курсів на діяльність банку, що допоможе отримати додаткову інформацію про *валютний ризик*, до якого схильний банк.

Фондовий ризик пов'язаний із коливанням ціни на фінансовий інструмент, який надає право власності [5].

Ринковий ризик — це ризик того, що вартість фінансового інструменту коливатиметься внаслідок змін ринкових цін незалежно від того, спричинені вони факторами, характерними для даного типу цінних паперів або їх емітента, чи факторами, які впливають на всі цінні папери в обігу на ринку.

Ризик, що виникає при формуванні депозитів, пов'язаний із втратами при достроковому знятті вкладів. Дострокове їх зняття, окрім різкої несподіваної зміни фінансового стану вкладників, можуть спричинити чинники, пов'язані з нестійкою політичною та

Схема 1. Класифікація банківських ризиків з метою відображення їх у фінансовій звітності

економічною ситуацією в країні, виникненням криз тощо. Такий вид ризику реально називав наприкінці 2004-го — на початку 2005 року під час виборів Президента України. Для стабілізації ситуації і зменшення цього виду ризику Національний банк ввів у дію ряд нормативних документів.

Ризик, пов'язаний із новими видами діяльності, — цілком природний і виникає з упровадженням нових технологій у банківський бізнес.

Ризик ліквідності, який називають також ризиком фінансування, — це небезпека того, що у підприємства виникнуть певні труднощі при залученні коштів для виконання зобов'язань, пов'язаних із фінансовими інструментами. Ризик ліквідності може виникнути внаслідок неможливості швидко продати фінансовий актив за ціною, близькою до його справедливої вартості [6, с. 730].

Аналіз активів і зобов'язань у коментарях до фінансової звітності за періодами, що залишилися до дати виплати, дає змогу оцінити ліквідність банку. Хоча депозити можуть бути вилучені вкладником на його вимогу, як і аванси можуть підлягати поверненню на вимогу, на практиці депозити й аванси здебільшого залишаються не вилученими і незатребуваними впродовж тривалого періоду (їх часто називають “стійкими” депозитами/авансами). Тому фактичне погашення відбудеться пізніше, ніж передбачено договором.

Банк також може розкривати інформацію про погашення своїх активів і зобов'язань з моменту їх визнання до дати виплати, щоб надати інформацію про стратегію фінансування й економічної діяльності. Проте деякі його активи можуть не мати обумовленої договором дати погашення. Передбачу-

ваний період настання строку платежу за цими активами рекомендується визначати за датою їх очікуваної реалізації.

Згідно з міжнародними стандартами оцінка ліквідності банку має здійснюватися на основі інформації, згрупованої за строками погашення з урахуванням специфіки місцевої банківської практики, в тому числі доступності коштів для банків.

Для забезпечення повного розуміння користувачами фінансової звітності класифікації активів і зобов'язань за строками погашення МСБО 30 рекомендовано розкривати додаткову інформацію про ймовірність виплат протягом періоду, що залишився.

Ризик руху грошових коштів — це ризик того, що в майбутньому величина цих коштів, пов'язаних із монетарним фінансовим інструментом, коливатиметься. Наприклад, коли йдеться про борговий документ із плаваючою ставкою, такі коливання призводять до зміни чинної відсоткової ставки фінансового інструменту, як правило, без відповідної зміни його справедливої вартості [6, с. 730].

Згідно з вимогами Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку банки України повинні розкривати інформацію стосовно управління основними банківськими ризиками (кредитним, відсотковим, валютним, ринковим, ризиком руху грошових коштів тощо). У фінансовій звітності необхідно надавати інформацію про справедливу та балансову вартість балансових і позабалансових фінансових інструментів, дані, які допомагають зрозуміти звітність щодо фінансового стану, фінансових результатів діяльності банку, руху грошових коштів.

З метою забезпечення користувачів достовірною фінансовою звітністю Національний банк України розробляє і постійно вдосконалює нормативно-правові акти щодо складання фінансової звітності банків та НБУ відповідно до Міжнародних стандартів фінансової звітності. Це потребує подальшого поліпшення організації аналітичного обліку з метою отримання правдивої інформації про реальну вартість активів, їх ризиковість і дохідність.

Щодо інших етапів управління ризиком, стисло викладемо їх суть. Оцінка ризику полягає у визначенні потенційної величини фінансових втрат, пов'язаних із видами ризику, виявленими на першому етапі управління ризиком. У дослідженнях, присвячених проблемі ризику, зустрічаються різні підходи до визначення критерію кількісної оцінки ризику. Найпо-

ширенішими є статистичні, експертні і розрахунково-аналітичні методи.

Вибір прийомів та методів управління ризиком. Система управління банківськими ризиками реалізується шляхом вжиття конкретних заходів і складається з таких прийомів: уникнення ризику, зниження ступеня ризику, прийняття ризику та передача ризику. Головний принцип, якого слід дотримуватися на цьому етапі реалізації обраних прийомів та методів в управлінні ризиками, — це мінімізація витрат на втілення в життя наміченого курсу заходів (дій).

Оцінка результатів прийомів та методів управління ризиком. Управління ризиками — це динамічний процес зі зворотнім зв'язком, за якого прийняті рішення необхідно періодично аналізувати і переглядати. Час іде, обставини змінюються, з'являються нові види ризиків або нова інформація про вже існуючі ризики, або відбувається здешевлення стратегії управління ризиком. Таку інформацію можна отримати тільки з коментарів до фінансових звітів, у котрих описується, яким чином банківська установа здійснює управління та контролює ризики, пов'язані з діяльністю банку.

Отже, одним із факторів успішного існування і подальшого розвитку банківської установи в умовах жорсткої конкуренції є можливість уп-

равління банківським ризиком, тобто здатність із найменшими витратами передбачати фінансові витрати, необхідні і достатні для зменшення ймовірності появи несприятливих результатів, а у випадку їх виникнення — спроможність локалізувати негативні наслідки цих подій. Проте при виробленні політики управління ризиками банку необхідно приділити увагу:

- ♦ ідентифікації ризиків та їх класифікації;

- ♦ комплексності підходу до розробки стратегії управління ризиками, оскільки всі ризики взаємопов'язані і взаємозалежні.

Крім того, вважаємо, що реально неможливо включити всі ризики в одну умовну схему, тому класифікацію ризиків необхідно здійснювати залежно від цілей аналізу і спеціалізації діяльності банку.

Насамкінець зауважимо, що нині існують певні проблеми, пов'язані з розкриттям інформації про ризики у фінансовій звітності банків, які б відповідали вимогам Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку. Це зокрема: проблема оцінки активів і зобов'язань, надмірний податковий тягар, значне викривлення інформації; наявність законодавчих актів, які суперечать один одному, тощо. Розв'язання зазначених проблем дасть змогу отримати повну і достовірну інформацію про банківські ризики. □

Література

1. Балабанов И.Т. *Риск-менеджмент*. — М.: Финансы и статистика. — 1996. — 187 с.
2. Батракова Л.Г. *Экономический анализ деятельности коммерческого банка. Учебник для вузов*. — М.: Логос. — 1998. — 264 с.
3. Боди Зви, Мертон К. Роберт. *Финансы*. — М.: Издательский дом "Вильямс", 2003. — 592 с.
4. Киселев В.В. *Управление банковским капиталом (теория и практика)*. — С. 103.
5. Кондратюк Е.А. *Понятие банковских рисков и их классификация // Деньги и кредит*. — 2004. — № 6. — С. 43—50.
6. МСБО 32 "Фінансові інструменти: розкриття та подання". *Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку 2000/ Переклад з англ. за ред. С.Ф.Голова / — К.: Федерація професійних бухгалтерів і аудиторів України, 2000.*
7. Синки Дж. Ф., мл. *Управление финансами в коммерческих банках*. — М: Catallaxy, 1994. — С. 6.
8. Штефанч Д.А., Вашків П.Г., Попіна С.Ю. *Підприємницький ризик: суть, оцінка та шляхи попередження*. — Тернопіль: СМП "Астон", 1995. — 129 с.
9. *Энциклопедический словарь / Под ред. Брокгауза. Т. 26 — С.-Петербург: Изд-во Ф.А.Брокгауз и А.Е.Ефрон, 1899.* — 532 с.

Бурденко І.М. Розкриття інформації про банківські ризики у фінансовій звітності / І.М. Бурденко, О.М. Пожар // Вісник Національного банку України. — 2006. — № 7. — С. 52—55.